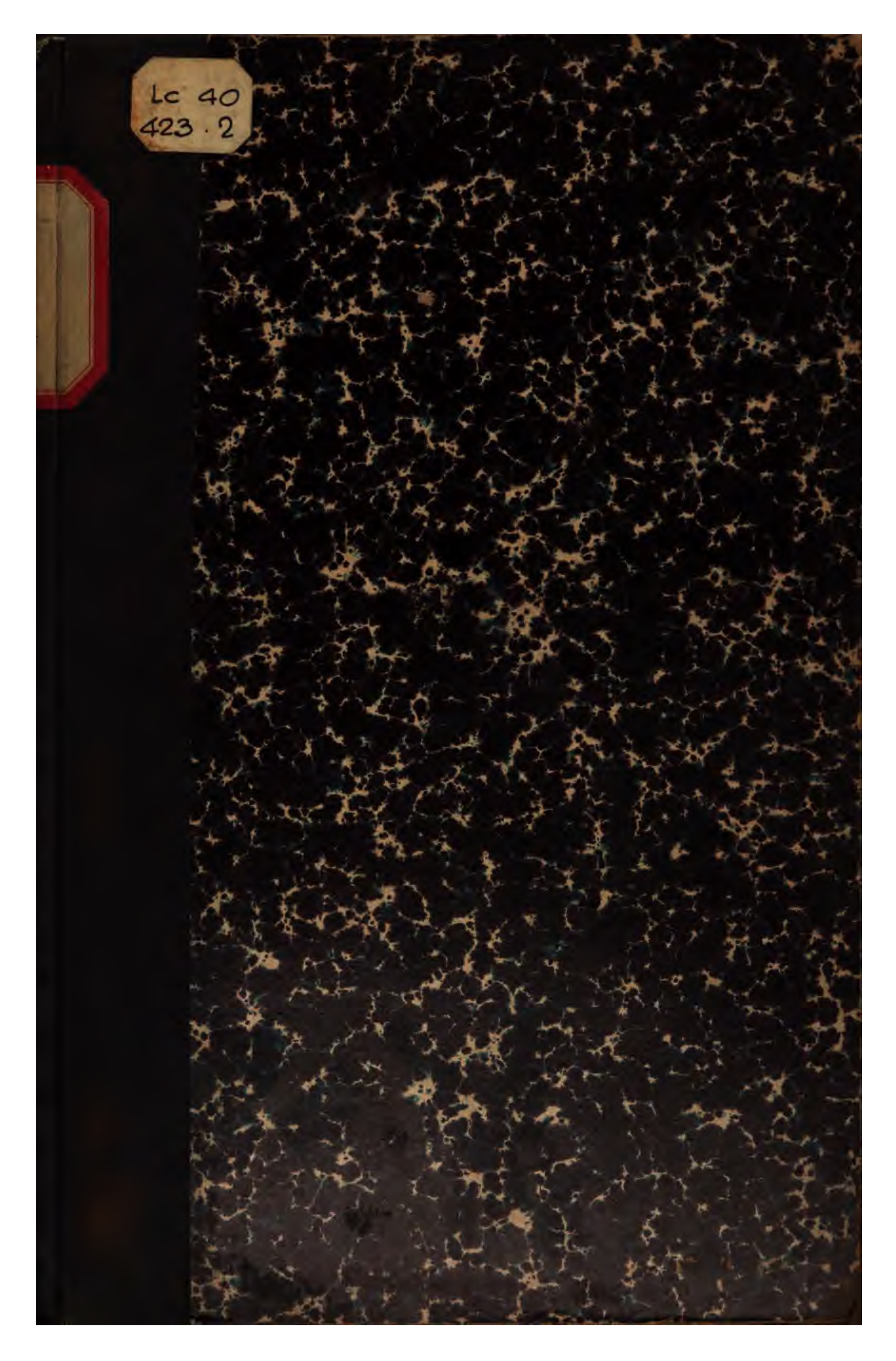

Lc 40
423 . 2

HARVARDIANA
ACADEMIA
IN·NOV·ANG
ET
VE
RI
TAS
CHRISTO
ECCLESIAE

I. A. Haase

DE

COINCIDENTIAE APUD CICERONEM VI ATQUE USU.

(PARS PRIOR.)

DISSERTATIO INAUGURALIS
QUAM
AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS
AUCTORITATE ATQUE CONSENSU
IN
ACADEMIA GEORGIA AUGUSTA
AD
SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES RITE CAPESSENDOS
SCRIPSIT

HERMANNUS LATTMANN
GOTTINGENSIS.

GOTTINGAE MDCCCLXXXVIII
TYPIS EXPRESSIT OFFICINA ACADEMICA DIETERICHIANA.
GUIL. FR. KAESTNER.

Altera pars una cum priore propediem emittetur
a Vandenhoeckio et Ruprechto
librariis Gottingensibus.

HENRICO DIETERICO MUELLERO

MYTHOLOGO ET GRAMMATICO DOCTISSIMO

PATERNA FAMILIARITATE CONJUNCTO

HUNC LIBELLUM

D. D. D.

HERMANNUS LATTMANN.

Prooemium.

De coincidentibus sententiis primi disputaverunt Lattmannus et Muellerus, cum quae relationes inter tempora verborum possent intercedere, exponerent in gramm. lat. ed. a. 1863. Atque tres esse relationes temporum voluerunt, congruentiam, antecedentiam, coincidentiam. De coincidentia autem in illo libro § 109 haec posuerunt: „Wenn im Haupt- und Nebensatze dasselbe Subject sich findet, und auch die beiden Prädicate identisch sind, oder so gewissermassen ineinanderfallen, dass die eine Handlung in der andern mit enthalten ist, so muss in der Regel auch in beiden Sätzen dasselbe Tempus stehen. Solche Sätze nennt man coincidente Sätze".

Quae res deinde multis exemplis probatur, in quibus et omnia verborum tempora invenimus et variis pronominibus vel particulis sententiarum membra conjungi videmus. Quod ex paucis locorum cognoscatur. *Cum nosce te dicit, hoc dicit nosce animum tuum. Cic. tusc. 1, 52. Cum Collatino collegae Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere injuste. C. off. 3, 40. Lentulus quidquid habuit, quantumcunque fuit, habuit ex disciplina. C. Brut. 268. Fecisti mihi pergratum, quod Serapionis librum ad me misisti. C. Att. 2, 4. Exspectationem nobis non parvam attuleras, cum scripseras, causam nostram Pompejum certe suscepturum. C. Att. 3, 18. Ego tantum me scire putabo, quantum ex tuis litteris cognitum habebo. C. fam. 15, 20. Pergratum mihi feceris, si de amicitia disputaris quid sentias. C. am. 16.*

Demonstrandum videtur, quid antea viri grammatici de enuntiationibus ejus generis judicarint. Neque vero mirum est a plerisque nihil de ea re esse disputatum, cum ne de relatione quidem temporum omnino quidquam statuerint. Quod neglexerunt non solum vetustioris aetatis omnes, opinor, usque ad Ramshornium, sed etiam eorum, qui post hunc virum doctissimum grammaticas composuerunt, nonnulli, velut Zumptius,

Kuehner, Kritzius et Berger, Johannes de Gruber. Neque Seyffertus de relatione temporum quidquam tradidit, nisi quod imperfectum relativum sejunxit ab absoluto (cf. ejus gramm. lat. ed. V. a. 1862. § 237). Primus igitur Ramshornius mihi videtur omnia tempora divisisse in absoluta et relativa, satisque copiose de utrisque disputavit (cf. ejus gramm. lat. ed. a. 1824. § 50 et 164). Eandem fere divisionem, etsi singula alius alia ratione mutavit, tenuerunt Reisigius (in scholis ed. ab Haasio a. 1839. § 281 sqq.), Haasius (in scholis p. II. ed. a Petero a. 1880. p. 288 sqq.), Feldbauschius (in gramm. lat. ed. a. 1837. § 394 B.), Weissenbornius (in gramm. lat. ed. a. 1838. § 165), Madvigius (in gramm. lat. ed. a. 1844. § 333—340) alii. Sed hi omnes a Lattmanni et Muelleri ratione eo valde differunt, quod alia tempora absoluta, alia relativa esse volunt, cum illi unumquodque tempus et relativam et absolutam vim habere posse dicant (cf. Lattm.-Muell. l. l. § 98). Unus, quod sciam, universum temporum usum similiter distinxit Billrothius (in syntaxi lat. ed. a. 1832. § 101). Sed ne hic quidem hujus coincidentiae relationis simile quidquam protulit. Nonnulli tamen in conjunctionibus pertractandis „cum“ particulam sequente indicativo nonnunquam significare dicunt „indem, dadurch dass“, neque vero de temporibus quidquam statuerunt (ut Weissenbornius l. l. § 451). Vel in talibus „Pergratum mihi feceris, si de amicitia disputaris“ actionem alteram cum altera uno tempore confectam fore dici voluerunt, ut temporum quidem rationem haberent neque vero actionum artum perspicerent connexum (ut Madvigius l. l. § 358, ann. 2. § 340, ann. 2, et similiter Feldbauschius l. l. § 403. 2).

Primus, quem quidem noverim, et temporum et sententiarum relationem certe in iis enuntiationibus, quae cum particula conjunguntur, cognovit Augustus Grotefendus, cf. ejus gramm. ed. a. 1829 et 1833. Quorum librorum in priore § 328. 3 haec legimus: „Der Indicativ steht endlich nach quum, wenn das im Hauptsatze Gesagte nicht nur mit der im Nebensatze ausgesagten Handlung gleichzeitig, sondern in dieser selbst mit eingeschlossen ist. Quum wird in diesem Falle durch ‘wenn, indem, dadurch dass’ übersetzt. Quum in portum dico, in urbem dico. Verr. III. 37. Praeclare facis, quum puerum diligis, fin. III. 2“ alia. — „Anm. In solchen Sätzen muss das Verbum des Hauptsatzes mit dem des Nebensatzes der Form nach durchaus übereinstimmen“. — Sensisse vero eum virum doctum latius patere hunc usum ex iis apparet quae sequuntur: „Dieselbe Art der Beziehung des Hauptsatzes

zum Nebensatze findet auch in folgenden Sätzen statt: Qui Antonium oppresserit, is bellum confecerit (fam. X. 19). Magnam jacturam causae fecero, si ullam esse convenientiam naturae cum extis concessero (div. 2, 15)" e. q. s. Grotefendum secutus est G. T. A. Kruegerus (l. l. § 623. A. 1. a. et § 580.b.). Idem fere, quod quidem ad cum particulam pertinet, in Raphaeli Kuehneri gramm. pluribus verbis (cf. Schulgramm. der lat. Spr. 5. Aufl. 1861. § 149, 6) et in Ellendti et Seyfferti gramm. astricta oratione dictum invenimus (cf. ed. V. a. 1862. § 266. ann. 2). Sed si hanc Grotefendi rationem (quam a primo auctore appellare mihi liceat) conferas cum illa Lattmanni et Muelleri, hoc apparet interesse, quod Grotefendus, quique eum sequuntur, singularem et sententiarum relationem et temporum esse in quibusdam enuntiationibus, quae cum particula conjungerentur, viderunt, eandem ad alias quoque sententias pertinere Grotefendus solus sensu quodam potius percepit, quam penitus perspexit, cum enuntiationes ejus generis, in quibus bina futura exacta reperiantur, leviter attigerit in annotatione. Illi vero viri docti hanc relationem et temporum et sententiarum latissime patere per omnia fere enuntiationum genera omniaque tempora verbi docuerunt. Neque singulis in conjunctionibus pertractandis ejus rationem haberi satis duxerunt, sed proprium eam locum habere judicarunt, cum id ageretur, ut temporum rationum leges statuerentur, eamque ob causam rei singulari proprium etiam dedere nomen*).

Jam quaeritur, qui viri docti post annum 1863 de arte grammatica scripserunt, quomodo acceperint ea, quae Lattmannus et Muellerus demonstrarunt, probarint an refutarint. Neque vero deerant, qui huic doctrinae assentirentur, quamquam decennio demum fere post, quam ille liber primum prodierat. Nam Em. Hofmannus, cum a. 1873 quae ante annos tredecim de particularum temporalium constructione scripserat, denuo ederet, cum alia tum pauca adjecit, quibus pares temporum formas tum necessarias esse doceret, cum duae enuntiationes conjunctione „cum" ita conjungerentur, ut ei rei, quae enuntiatione secundaria fieri diceretur, primaria enuntiatione

*) Nam quas actiones Em. Hofmannus, ubi de constructione particularum temporalium disputavit (Zeitschr. f. öst. Gymn. 1860. p. 653) coincidentes dixit, earum tempora omnino non relata sed absoluta appellavit (l. l. p. 693), ut longe aliam vim ei verbo tribuerit; neque id certum artis nomen esse voluit. Illas autem enuntiationes, in quibus Grotefendus, Kuehnerus, Seyffertus proprium temporum usum intellexerunt, Hofmannus (in priore quidem ejus libelli editione) a ceteris sejungendas non putavit.

non altera res adjungeretur, sed eadem quid valeret, quam vim haberet, qualis esset, exponeretur (cf. l. l. p. 127). Quae sunt sententiae ejus generis, quas Lattmannus et Muellerus coincidentes dicant. Etiam in commentariis ad veterum scriptorum libros conscriptis interdum viri docti coincidentiae ratione usi sunt ad temporum usum explicandum. Atque M. Wetzelius in libello, qui inscribitur „Beiträge zur Lehre von der consecutio temporum im Lateinischen“ ed. Paderborniae a. 1885, § 2 haec scribere non dubitat: „Die Lehre über die Koincidenz insbesondere ist in der That ein so verdienstvolles Werk, dass man schon mit Rücksicht hierauf es vollkommen begreift, wie die L.-M.sche Tempuslehre so viele Anhänger gefunden hat“. — Idem vir doctus coincidentiae locum dedit in Schultzii grammatica latina, quam denuo pertractatam edidit a. 1886. cf. § 271. Praeterea Schottmuellerus in gramm. lat. ed. XXII. a. 1880. § 192, quo in loco temporum usum in universum explicat, etiam coincidentiam commemorat. Neque tamen hac ratione universe exposita in singulis enuntiationum generibus pertractandis utitur. Etiam Seyffertus inde ab editione grammaticae XII a. 1872 ei annotationi, quam supra attulimus (p. 3), addidit haec verba: „cum coincidens“. Neque in universo temporum usu explicando quidquam mutavit (cf. ed. V. a. 1862 et ed. XXIX. a. 1886. § 234 sqq.). Reliqui vero viri docti, quos equidem cognoverim, qui grammaticas artes sive scholarum in usum sive ipsius artis et litterarum causa composuerunt, ne nomen quidem coincidentiae receperunt, rem ipsam prorsus neglexerunt. Vide Draegeri „syntaxin historicam linguae latinae“ (II. a. 1881), Kuehneri, „grammaticam pleniorem“ (a. 1878 sq.), Gosravii, gramm. lat. (ed. II. a. 1880), et quas ediderunt Bornhakius (a. 1871), Schroeerus (a. 1876), Goldbacherus (a. 1883), Gillhausenius (a. 1883), Heraeus (a. 1885).

Caput I.

De coincidentiae vi ac notione.

Cum alios summis laudibus Lattmanni et Muelleri de coincidentia doctrinam efferre, alios eam prorsus negligere viderem, hoc mihi proposui, ut quam vim habeat ea quam illi vocant coincidentia, quibus legibus contineatur, quam late pateat, Ciceronis libris perlectis omnibus, quam verissime cognoscerem. Totius autem huius dissertationis capite primo quaerendum videtur, quae sit vis ac notio illius coincidentiae.

A.

Atque primum ea, quae Lattm.-Muell. de coincidentia docuerint, quibus exemplis probarint, singula diligenter perpendamus. Qua in re pleniorem illorum grammaticam postremum editam a. 1872, quae inscribitur „Lat. Schulgrammatik für alle Klassen", quasi ducem sequamur, ita tamen, ut quaecunque in breviore editione novissima (Kurzgef. lat. Gramm. 5. Aufl. 1884) mutata sunt, conferamus. Distinguemus has editiones his notis, ed. III et ed. V.

Quas enuntiationes Lattm.-Muell. coincidentes dici voluerint, eis verbis significaverunt ed. III. § 109, quae initio prooemii perscripsimus. Multis exemplis ibidem allatis sic pergitur ann. 1: „Aus den angeführten Beispielen ergibt sich, „dass die Identität der beiden Prädikate sich häufig versteckt, „indem in dem einen Satze entweder ein Synonymum oder ein „Verbum allgemeinen Begriffs steht (facere, accidere, esse) „oder ein Hülfsverbum, bei welchem der. Infinitiv des anderen „Prädicats zu ergänzen ist (licet, possum, volo, debeo, videor „u. a.)".

1.

Maxime sine dubio coincidentiae vis in iis sententiis apparet, quarum primariae eadem quae secundariae habeant et subjecta et praedicata, cujus generis exempla l. c. invenimus haec: *Quum in portum dico, in urbem dico venisse pira-*

tas. Ver. 5, 96. Quum nosce te dicit, hoc dicit: nosce animum tuum. Tusc. 1, 52. 55. Amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur sui. Am. 23. — Quid emebat, quum te emebat? Flac. 83. — Gabinius illud quoquo consilio fecit, fecit certe suo; quaecunque mens illa fuit, Gabinii fuit. Rab. Post. 21. Lentulus, quidquid habuit, ... habuit ex disciplina. Brut. 268. — Quod cum dederis, sine infamia illud dederis. Caecil. 23. Satis te mature videro, si plane confirmatum videro. Fam. 16, 4. — Adjecta sunt in ed. V haec: *Id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur. Artemisia, Mausoli regis uxor, quamdiu vixit, vixit in luctu.*

Quibus in locis singulis non binae res, sed singulae bis exprimuntur ea ratione, ut quid fiat, vel factum sit, vel futurum sit secundaria ponatur enuntiatione, contra primaria idem quid sibi velit vel quid valeat vel quale sit, explicetur. Quam rationem inter eas quidem hujus generis sententias, quae „cum" particula conjunguntur, intercedere recte etiam Hofmannus intellexit (cf. libri supra laudati. ed. II. p. 127).

Itaque illorum exemplorum sententias etiam sic possumus exprimere: illud in portum dicere idem est, quod in urbem dicere; illud nosce te dicere idem quod n. a. t. dicere; illud te emere idem erat quod nihil emere; illud quodvis faciendi consilium fuit Gabinii consilium; illud te confirmatum videre idem erit quod mature videre; et similiter reliqua. Secundaria igitur quaeque sententia subjecti vim quodammodo habet, primaria praedicati.

2.

Vix differre ab his videntur ea exempla, in quibus bina verba synonyma exstant velut: *Omnia tu Dejotaro, Caesar, tribuisti, cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. Dej. 36. Salutem cum his dederis, tres fratres rei publicae condonaveris. Lig. 36.* De hoc autem ejusdem generis exemplo dubitari potest: *Provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris adoptavit. Caecil. 54.* Quo in loco causam quidem agere idem est quod accusare, sed diversa sunt subjecta, provincia et is. Atque ipsos Lattm.-Muell. consulto hunc locum ex posterioribus editionibus removisse ex iis conjiciendum est, quae in ed. V. addiderunt § 108, ann. 1: „Wie wesentlich die Identität des Subjectes ist, zeigen Sätze wie:" e. q. s. Sed rectius in ed. III. § 109, ann. 2 admoneri censeo, saepe unum utriusque enuntiationis subjectum, etsi verbis non exprimatur, in sententia posse latere, id quod in hoc quoque loco valere

mihi videtur. Nam is quem sibi provincia defensorem sui juris adoptavit, pro ipsa est provincia neque ipsa provincia accusare potest, nisi per ejus personam, qui causam ejus agit. Itaque etiam hoc loco coincidentes contineri sententias agnoscendum existimo. Atque ex ipsa ann. 2 huc pertinere puto hunc locum: *Ipsi qua quemque in tenebris pavor* *tulit*, *fugerunt*. *Liv. 4, 39.* Nam pavore ferri et fugere ejusdem fere sunt notionis. Denique in ann. 1, qua latius quidem patere coincidentiae usum scriptores demonstrare voluerint (cf. p. 11 sq.) tamen duo exempla reperiuntur, quae inter priora recte mihi videntur referenda fuisse, cum etiam in iis sint verba synonyma. Sum autem hi loci: *Quae vitia qui fugerit, omnia vitia vitaverit (or. 69, 231). Cum tuto haberi senatum sine praesidio non posse judicavistis, tum statuistis etiam intra muros Antonii scelus audaciamque versari. Mur. 26, 13.*

3.

Etiam cum in primaria enuntiatione verbum aliquod generalis notionis, velut facere, agere, accidere reperiatur, non duas res, sed unam significari, concedendum videtur. Nam in his quoque exemplis, quod fieri secundaria enuntiatione dicitur, idem primaria enuntiatione quomodo fiat, explicatur. Hujus generis in ed. III exempla afferuntur haec: *Bene facitis, cum venitis. Auct. ad Her. 50* i. e. adventus vester beneficium est. *Praeclare facis, cum puerum diligis. fin. 3, 9. Senes cum rem publicam consilio et auctoritate defendebant, nihil agebant? sen. 15* i. e. illud defendere eratne nihil agere? *Fecisti mihi pergratum, quod Serapionis librum ad me misisti. Att. 2, 4. Fecit humaniter Licinius, quod ad me misso senatu vesperi venit. Qu. fr. 2, 1. Nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt. Rosc. Am. 37. Pergratum mihi feceris, si de amicitia disputaris quid sentias. am 16.* Denique huc pertinet hoc: *Accidit perincommode, quod eum nusquam vidisti. Att. 2, 4.* Nam etiam horum verborum sententiam sic exprimere possumus: istud non videre casus fuit perincommodus, ut ita dicam. Subjectum autem unum esse rursus intelligitur potius, quam verbis exprimitur, praesertim cum in verbo „accidit“ ut impersonali quod dicunt, certum subjectum omnino locum non habeat, cf. ed. III. § 109. ann. 2: „Die Identität der Subjecte versteckt sich mitunter, z. B. bei dem Gebrauche eines unpersönlichen Verbums, wie licet“. Qua ex annotatione etiam hoc exemplum huc referri oportet: *Gratissimum*

nobis feceris, si a te didicerimus .... sen. 6 i. e. si nos docueris.

In omnibus his exemplis generalia verba non inveniuntur, nisi in primariis enuntiationibus. Sed cum in ann. 1, quam supra pag. 5 attulimus, haec legantur: „indem in dem einen Satze entweder ein Synonymum oder ein Verbum allgemeinen Begriffs steht", crediderit quispiam inter exempla allata etiam ejus generis inveniri, in quibus secundariis enuntiationibus generalia verba contineantur. Sed tantum in uno exemplo faciendi verbum secundariae enuntiationis est, neque tamen huc id pertinet. Est enim hoc: *Si provinciam, quoad ejus facere potueris, quam expeditissimam mihi tradideris, facilior erit cett. fam. 3, 2.* Nam hoc loco faciendi verbum non simplex positum est, sed pendet a verbo posse, quod ex verbis auxiliaribus est, de quibus infra dicemus. In reliquis exemplis generale verbum in secundaria enuntiatione positum non videmus, praeter unum verbum „esse", quod rursus in primariis enuntiationibus non exstat. Sed de his enuntiationibus longe aliter judicandum est. Sunt autem hi loci: *Lentulus, quidquid habuit, quantumcunque fuit, habuit ex disciplina. Brut. 268* (nam in his etiam hoc membrum „quantumcunque fuit" a Lattm.-Muell. conincidens haberi cum illo „quidquid habuit" ex litteris latius dispositis conjiciendum est). *Sumpsere, unde cuique proximum fuit. L. 3, 27. Navium quod fuerat, contraxerat. b. g. 3, 16.* Hi loci cum eo a superioribus differunt, quod quae res factae sint non secundariis sed primariis sententiis indicatur, tum neque subjecta eadem habent in primariis et secundariis enuntiationibus, neque ulla ratione ei normae respondent, quam Lattm.-Muell. his verbis posuerunt: „Wenn .... die beiden Prädicate iden-„tisch sind, oder so gewissermassen in einander fallen, dass „die eine Handlung in der anderen mit enthalten ist". — Sed restant duo exempla similia: *Philippus, quantum in illo fuit, ita vicit, ut victorem nemo sentiret. Just. 9, 4. Omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt. Phil. 2, 29.* In his „quantum in illo fuit" idem valent quod „quantum potuit" et „quantum in ipsis fuit" idem quod „quantum ipsi potuerunt". Haec igitur ad verborum auxiliarium usum pertinent, quem deinceps tractabimus.

4.

Nam ut in verbo vel synonymo vel generalis notionis, sic in verbo auxiliari quod dicitur (ut sunt licet, possum, volo, debeo, videor alia) eandem sententiam latere posse atque in altero verbo l. c. ann. 1 legimus, ea quidem condicione,

ut hujus ipsius verbi infinitivus simul audiatur. Atque permulta hujus generis exempla collecta videmus, quorum non plura attuli quam ut varias locorum species omnes possent intelligi.

Dico igitur et quam possum (sc. dicere) maxima voce dico. dom. 96. (Philosophiae praecepta) ne obsolescerent, renovabam, quum licebat, legendo (de subjectorum discrepantia cf. § 109 eandem ann. 2, quam supra attulimus pag. 7 inf.) ac. 1, 11. Consul, quantis maximis itineribus poterat, ad collegam ducebat. L. 27, 43. Quam potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. fam. 15, 4. Quoad potuit, restitit. b. g. 4, 12 u. C. sen. 11. Quae voluisti, abstulisti. Ver. 4, 37. Scripsi, ut debui diligenter. Att. 11, 1. Quoties quisque voluit, dixit et quam voluit diu. Q. fr. 1, 1, 7. Fenestras, quibus in locis visum est (i. e. quibus libuit sive voluerunt) reliquerunt. b. c. 2, 9. Ab iis non es adjutus, a quibus debuisti. fam. 1, 9. Quod jussus sum (i. e. quod debui) feci. fam. 10, 31. Carbonem, quocunque modo potuimus . . . sustinuimus. am. 41. Hoc feci, dum licuit; intermisi, quoad non licuit. Phil. 3, 33. Lysander, postquam . . . quae voluerat, dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. N. 6, 4. Tribues his voluminibus temporis, quantum poteris, poteris autem, quantum voles. off. 3, 121. Malevolentiae hominum in me, si poteris, occurres . . . . fam. 11, 11. In nonnullis autem locis infinitivus alterius verbi non simul auditur, sed ipse additur, velut in hoc; *Vixit tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vivere. Brut. 4.* In hoc uno generalis verbi infinitivum adjectum invenimus: *Si provinciam, quoad ejus facere potueris, quam expeditissimam mihi tradideris, facilior erit cett. fam. 3, 2.* Minime autem huc pertinent duo exempla, quorum alterum hoc est: *Quum minime videbamur, tum maxime philosophabamur. n. d. 1, 6* alterum hoc: *Caesar praesidium utrisque castris, quod satis esse visum est, reliquit. b. g. 1, 51.* In neutro enim loco verbum videri auxiliaris verbi vim habet, neque coincidentes sententias iis locis mihi contineri videntur. Sed etiam ex annot. 2 (cf. p. 13) ad hunc locum, cum de verbis auxiliaribus agamus, pertinere videntur haec duo exempla: *Catilina, ubi satis explorata sunt, quae voluit, in unum omnes convocat. Sal. Cat. 17* (recte annotantur haec: „zu explorata sunt ist Catilina logisches Subject = ubi exploravit“) et hoc alterum: *Tantum hostium multitudinem nostri interfecerunt,*

quantum f u i t *diei spatium. b. g. 2, 11*, quae sic ibi explicantur: „Der Nebensatz ist ein abgekürzter Vergleichsatz = „quantum per diei spatium licuit = quantum potuerunt“.

Jam si omnia ea exempla spectamus, quorum in secundariis enuntiationibus verba auxiliaria ita posita sint, ut alterorum verborum, quae sunt in primariis enuntiationibus, infinitivi vel simul audiantur vel additi sint et subjecta eadem vel sint vel intelligantur in utrisque enuntiationibus, aliquid interesse mihi videtur inter haec et illa exempla, in quibus cum subjecta eadem tum praedicata in utrisque enuntiationibus vel eadem vel synonyma sint, vel primariarum enuntiationum praedicata sint verba notionum generalium. Nam posse dicere vel velle vel debere non idem est, quod ipsum dicere, neque cui licet vel videtur dicere, is semper dicit. Porro in superioribus illis exemplis omnibus secundariis enuntiationibus, quid fiat vel factum sit, dici, contra primariis idem quid valeat vel quo modo fiat factumve sit, explicari supra vidimus; in his autem quae fiant vel facta sint, p r i m a r i i s exprimuntur enuntiationibus, contra secundariis condiciones quaedam animi indicantur, quibus res aguntur. Itaque ne his quidem secundariis enuntiationibus novae rerum actiones ad eas adjunguntur, quae primariis expressae sunt, neque vero prorsus idem valent secundariae enuntiationes atque primariae. Accedit, quod ex exemplis allatis, in quibus insunt verba auxiliaria, dimidia fere pars est eorum, in quibus illa verba comparativis enuntiationibus (particulis quoad, quam, ut, quantum conjunctis), continentur, quae superiorum exemplorum in nullo reperiebantur. Quae cum ita sint, hujus generis enuntiationes, in quibus auxiliaria verba sint, secernendas censeo a ceteris neque easdem „coincidentes“ recte appellari; tamen cum illis quandam eas habere cognationem concedo.

5.

Jam postquam de omnibus iis condicionibus disputavimus, quibus eadem praedicata quamquam non verbis expressa, tamen sententiis intelligi dicuntur in ann. 1, cum in altera enuntiatione vel verbum synonymum vel generalis notionis vel auxiliare inveniatur, ex exemplis in ed. III. § 109 primo loco allatis quaedam sunt reliqua. Quorum haec tria unam eandemque habent rationem: *Ambo mihi consules et universum senatum* i n t u e r i *videor, cum te, Marcelle,* i n t u e o r. *L. 25,* 6. *Quum Collatino collegae Brutus imperium* a b r o g a b a t, *poterat videri facere injuste. off. 3, 40. Ego tantum me* s c i r e *putabo, quantum ex tuis litteris* c o g n i t u m h a b e b o. *fam. 15, 20.* In his secundariarum enuntiationum verba f i n i t a,

intueor, abrogabat, cognitum habebo, coincidentia dicenda sunt cum primariarum enuntiationum infinitivis, intueri, facere injuste, scire; quae pendent a verbis sentiendi, quae dicunt grammatici. Possunt videri illa verba finita tamen, quod ad temporum formas attinet, finita primariarum enuntiationum verba sequi. Sed de his locis et aliis ejusdem generis postea accuratius disserendum erit (cf. cap. III. C.).

6.

Atque in illa annotatione 1. sic pergitur: „Wo aber die beiden Prädicate nicht eigentlich identisch sind, stehen sie doch in einem so engen Zusammenhange, dass mit der einen Handlung die andere gegeben, die eine Handlung in der anderen mit beschlossen ist, oder ihren Grund in derselben hat". Vix intelligo, quid his verbis aliud significetur, quam quod principio paragraphi sic dictum sit: „Wenn .... die beiden Prädicate ..... so gewissermassen in einander fallen, dass die eine Handlung in der anderen mit enthalten ist". Nam duas actiones in unum cadere vel alteram altera contineri, nonne idem est atque alteram actionem una cum altera cogitari, alteram altera includi? Atque restant etiam ex primo paragraphi loco duo exempla, quibus idem hic usus demonstretur; quae sunt haec: *Exspectationem nobis non parvam attuleras, cum scripseras causam nostram Pompejum certe suscepturum. Att. 3, 18. Hoc loco ego sumpsi quiddam de tua eloquentia. Nam tacui. Att. 13, 42.* Nam in his locis etsi nec paria verba neque synonyma neque generalia neque auxiliaria exstant, tamen in illis ipsis allatis litteris exspectatio erat allata, illa ipsa taciturnitas id fuit, quod Cicero ex Attici eloquentia sumpsit. (Quo in loco recte admonemur a scriptoribus etiam ad coordinatas, quas dicunt, enuntiationes coincidentium temporum usum pertinere.) Praeter haec exempla in annotatione illa multa adjiciuntur, quorum haud pauca ejusdem generis esse judico. Dico haec: *Cum tacent, clamant. Cat. 1, 21. Sunt quidam qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant. am. 72. Herculi Deianira nocere noluit, quum ei tunicam sanguine Centauri tinctam dedit. n. d. 3, 70. Tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam, reliquam conjuratorum manum simul exituram putabam. Cat. 3, 3. Quem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo. ib. 16 (de his locis cf. infra cap. II. 1. e.). Murena dum unum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne ...... Mur. 55. Adjuvere captivi, qui rapto inter tumultum ferro conglobati et ab tergo ceciderunt Poenos et fugam impe-*

d i e r u n t. L. 24, 16. Quo enim ille (Antonius) die populo inspectante nudus, unctus, ebrius e s t c o n t i o n a t u s et id e g i t, ut collegae diadema imponeret, eo die se non modo consulatu sed etiam libertate a b d i c a v i t. Phil. 3, 12. Quoniam grammaticus es, si hoc ζήτημα p e r s o l v e r i s, magna me molestia liberaris. Att. 7, 3. Qui Antonium o p p r e s s e r i t, bellum c o n f e c e r i t. fam. 10, 19. Telo si primam aciem p r a e f r e g e r i s, reliquo ferro vim nocendi s u s t u l e r i s. Just. 6, 8. Etiam unus locus est, in quo eadem subjecta intelliguntur tantum, non expressa sunt: *Quantum in altitudinem e g r e d i e b a n t u r, magis magisque silvestria loca e x c i p i e b a n t. L. 40, 22* i. e. tanto magis in silvestria loca perveniebant, sive non poterant in altitudinem egredi ita, ut non simul in loca silvestria pervenirent. Et in ann. 2 ejusdem generis hoc exemplum exstat: *Q u a e r u n t u r adjutores consiliis, cum te plures mittere j u b e t. L. 40, 11* i. e. ipse quaerit adjutores, cum jubet. Deinde ex totius paragraphi loco tertio (ed. III. p. 244), quo de solutiore quodam coincidentiae usu agitur, huc potius referendum puto hoc exemplum: *Ad suam quandam magis ille gloriam, quam ad salutem rei publicae (exilium) s u m p s e r a t, cum unus in legem per vim latam jurare n o l u e r a t. Sest. 37.* Nam quod Metellus ille in legem jurare noluit, quid fuit aliud nisi exilium sumere? De duobus autem locis in eadem ann. 1 allatis et uno, qui exstat in eodem III. paragraphi loco, minus certum judicium est; hos dico: *Hannibal quacunque iter f e c i t, cum omnibus incolis c o n f l i x i t, neminem nisi victum d i m i s i t. N. 23, 3. Ille ferro, quacunque i b a t, viam f a c e r e. L. 3, 48. Hannibal quotiescunque cum Romanis c o n g r e s s u s e s t in Italia, semper d i s c e s s i t superior. N. 23, 1.* Nam in his locis jam nullo modo singulae res, sed binae expressae videntur. Qui potest enim cogitari iter facere idem esse atque cum incolis confligere, vel ferro viam facere idem atque ire, vel congredi idem quod superiorem discedere? Tamen posse fieri puto, ut Nepos et Livius his locis ejus modi aliquid pronuntiare voluerint, quod nos vernacula lingua sic dicere possumus: Jeder Marsch war ein Kampf, jedes Vordringen ein gewaltsames Bahnbrechen, jeder Zusammenstoss war ein Sieg. Sic si loquimur, figurata quadam oratione usi ea, quae non per se sunt eadem, tamen eadem esse dicimus.

Restant etiam ex annotationis primae exemplis haec tria: *D e l e c t a m u r, cum s c r i b i m u s. fin. 1, 3. Maxima s u m laetitia a f f e c t u s, cum a u d i v i consulem te factum esse. fam. 15, 7. R e s p i r a r o, si te v i d e r o. Att. 2, 24.* Acce-

dit ex ann. 2 unus locus, in quo idem in utraque enuntiatione subjectum intelligitur: *Jucundissimum mihi fuit (i. e. maxima snm laetitia affectus), quod cognovi meas tibi redditas esse litteras. fam. 12, 19.* In his locis delectationis vel laetitiae vel ejus, quae verbo „respiraro“ significatur, levationis animi causae iis enuntiationibus exprimuntur, quae conjunctionibus „cum“ vel „si“ vel „quod“ adjunguntur. Et possunt hae sensentiae ita coincidentes haberi, ut ipsi motus illi animi et eorum causae in unum cadere dicantur, ut nos vernacula lingua dicere solemus: „Das Schreiben war mir ein Vergnügen, diese Nachricht war mir eine grosse Freude“ et alia similiter.

7.

Transeamus omisso altero protinus ad tertium paragraphi locum, qui his verbis exponitur: „Etwas freier gestaltet sich die Beziehung der Coincidenz, wo temporale Conjunctionen, besonders dum und cum den Nebensatz an den Hauptsatz knüpfen. Da in diesen Conjunctionen selbst und in der Wahl gleicher Tempora schon genügend angedeutet ist, dass beide Prädicate zeitlich völlig zusammenfallen, so kann die Identität oder das Ineinanderfallen der Prädicate sich im Ausdrucke noch mehr verstecken, und auch die Identität des Subjects ist keine nothwendige Forderung mehr“. Sequuntur exempla undecim. Quibus verbis, si ea recte intelligo, hoc mihi dici videtur: in enuntiationibus temporalibus particulis conjunctis, quamvis discrepent inter se vel subjectorum vel praedicatorum vocabula, tamen fieri posse, ut res in unum cadant, res altera altera contineatur. Nam hoc et ex eo mihi effici videtur, quod verbum „im Ausdrucke“ praeter cetera typis eminet, et ex ipso nomine coincidentiae. Sed inter exempla allata praeter duo, quae supra commemoravimus p. 12, nullum est, quod quadret in hanc rationem, praeter unum hoc: *Catulus cepit magnum suae virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce in ipso vos spem habituros esse dixistis. Man. 59.* Nam in his verbis etsi diversa sunt et subjecta et praedicata, tamen id ipsum, quod Quirites dixerunt, fructus fuisse dicitur a Catulo captus. Atque hoc si pluribus exemplis demonstrari possit, coincidentes sententias etiam inveniri, cum diversa sint subjecta, sane alicujus fore momenti mihi videtur. Sed ex reliquis exemplis nullum est, in quo coincidentes sententias agnoscere possim. Exempla sunt haec: *Cum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus ducem petivit. N. 11, 3. Gallo narravi, cum proxime Romae fui, quid audissem. Att. 13, 49. Non, cum in conspectu Roma fuit,*

s u c c u r r i t: intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater, conjux liberiqne? L. 2, 40. Si hodie bella sint, quale Etruscum f u i t, cum Porsenna Janiculum insedit . . . L. 4, 40. Quamdiu mihi consuli designato i n s i d i a t u s e s, me d e f e n d i. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitores tuos interficere v o l u i s t i, c o m p r e s s i conatus tuos nefarios. Quotiescunque me p e t i s t i, tibi o b s t i t i. Cat. 1, 11. Dum praesidia ulla f u e r u n t, in Sullae praesidiis f u i t Roscius. R. A. 126. Causas, Caesar, e g i multas equidem (al. et quidem) tecum, dum te in foro t e n u i t ratio honorum tuorum. Lig. 30. Ji, dum pari certamine res geri p o t u i t, magnum hostium numerum pauci s u s t i n u e r e. b. c. 1, 51. — Vix quemquam credo horum locorum sententias coincidentes dicendas esse judicare. Atque ipsi Lattm.-Muell. eorum tres, qui primo loco leguntur, in ed. V aliter explicaverunt, cum tempora perfecta et in primariis et in secundariis enuntiationibus absolute posita esse dixerunt (ed. V. § 170 II). Idem fortasse de quarto loco (L. 4, 40) statuendum est. In reliquis potest conjici non illam coincidentiae quidem relationem valere, sed congruentiae, quam dicunt Lattm.-Muell. (cf. ed. III. § 107). Nam ei congruentium temporum legi satisfacere videntur, ut actiones rerum simul et incipiant et desinant. Modo hunc locum spectemus: „Quamdiu mihi consuli designato insidiatus es, me defendi“. Sed impedimur iis verbis, quae in altero paragr. 109 loco sic leguntur: „Die Tempp. act. perfectae können nur die Beziehung der Coincidenz mit einander eingehen“. Etiam admonendum videtur in ed. V hunc paragraphi locum paulum mutatum exstare his verbis scriptum (ann. 3): „Dem Verhältnisse der Coincidenz verwandt ist der Fall, wenn zu einem Hauptsatze mit Perf. hist. ein indicativischer Temporalsatz tritt, welcher nur das z e i t l i c h e Z u s a m m e n t r e f f e n der Handlungen bezeichnen soll. Alsdann tritt der Temporalsatz auch ohne Identität der Subjecte gleichfalls in das Perf. hist.“ Sequuntur eorundem exemplorum aliqua et aliud unum eorum simile. His verbis igitur negantur illorum locorum sententiae vere coincidentes esse dicendae. Neque tamen congruentes eas appellari oportere conceditur, cum etiam in hac ed. V nisi inter actionis continuae tempora haec congruentiae relatio esse non posse dicatur (cf. § 106). Sed de his locis quid mihi quidem judicandum videatur, apparebit, cum de tota coincidentia q u i d i p s e s e n t i a m explicavero.

B.

In altero loco § 109 (ed. III) haec leguntur: „Obschon in solchen coincidenten Sätzen alle Tempora vorkommen können, so ist doch am meisten der Gebrauch der Tempp. act. perfectae in denselben zu beachten. Denn die Tempp. act. infectae können mit einander auch in der Congruenz verbunden werden, und es ist häufig von keinem Belang, in solchen zeitlich congruenten Sätzen die Beziehung der Coincidenz zu unterscheiden. Dagegen können die Tempp. act. perfectae nur die Beziehung der Coincidenz mit einander eingehen". Ex his verbis hoc mihi colligi videtur: sententiarum tempore congruentium in aliis sola hac congruentiae ratione tempora inter se referri, in aliis ad eadem tempora et congruentiae et coincidentiae vim pertinere. Num omnes sententiae coincidentes, quae quidem infectae actionis temporibus enuntientur, etiam sint congruentes tempore, incertum relinquitur. Sed utut est, certe in iis sententiis coincidentibus, quae eaedem sint congruentes, temporum formas congruentiae lege contineri judicandum videtur, siquidem illa verba spectemus: „es ist häufig von keinem Belang, in solchen z e i t l i c h c o n g r u e n t e n Sätzen die Beziehung der Coincidenz zu u n t e r s c h e i d e n". Sed quaeritur, cujus tandem generis sit coincidentiae relatio. Nam si ea legimus, quae ante § 107 (ed. III) de relatione temporum dicuntur („der bezogene Gebrauch der Tempora . . . . zerfällt in drei Arten: A. Beziehung der Congruenz, B. Bez. der Antecedenz, C. Bez. der Coincidenz.") coincidentia et congruentia ejusdem generis esse species diversae existimandae sunt, ut omnis bona divisio a genere debet descendere ad ejus ipsius species. Nunc vero a congruentia discernitur coincidentia ita, ut illa quidem temporum esse relatio videatur, haec alius generis alicujus. Et sane, si recordamur coincidentes sententias eas dici (§ 109 in.), in quibus subjecta sint eadem et praedicata vel eadem vel ejusdem notionis et actionum altera altera contineatur, verisimillimum videatur coincidentiam omnino non temporum esse relationem, sed sententiarum. Neque posset intelligi, cum de t e m p o r u m relationibus agerent, cur sejunxerint Lattm.-Muell. coincidentiam ab congruentia, nisi hoc scriptum legeremus: „dagegen können die Tempp. act. perf. nur die Bez. der Coincidenz mit einander eingehen". Atque omnes loci in § 109 tertia sede (ed. III) allati perfecto tempore expressi sunt. Sed ibidem haec verba legimus: „Da in diesen Conjunctionen (dum et cum) selbst und in der Wahl gleicher Tempora schon genügend an-

gedeutet ist, dass beide Prädicate zeitlich völlig zusammenfallen e. q. s." et haec in ed. V. § 108, ann. 3: „Dem Verhältnisse der Coincidenz verwandt ist der Fall, wenn zu einem Hauptsatze mit Perf. hist. ein indicativischer Temporalsatz tritt, welcher nur das zeitliche Zusammenfallen der Handlungen bezeichnen soll". Jam ego quidem non video, quid intersit inter eas actiones, quae, quod ad tempus attinet, plane altera in alteram cadant et eas, quarum tempora congruant inter sese. Nam congruentiae vis his verbis explicatur (§ 107 in.): „... (beide Tempora) decken einander in zeitlicher Hinsicht und sind also völlig congruent". Atqui haec duo „einander decken" et „völlig zusammenfallen" plane idem valere, testibus utor mathematicis, quorum ipsorum ex doctrina illa vocabula sumta sunt. Quid ergo obstat, quominus etiam perfectis temporibus exprimi posse statuamus sententias tempore congruentes?

At videre mihi videor, qua re adducti Lattm.-Muell. solum inter infectae sive continuae actionis tempora congruentiae relationem esse posse contenderint, inter perfecta tempora eandem intercedere posse negarint. Nam ut, quas mathematici figuras congruentes dicunt, eae extendunt se per aliquid spatii, sic illi vv. dd. temporum ea sola congruentia recte dici posse putant, quibus temporis spatii aliquid significetur, quae sunt tempp. actionis continuae, quae dicuntur. Qua in re errare mihi videntur. Nam primum quamvis apte temporum rationes illustrentur rationibus locorum, qua re quasi ante oculos nostros proponantur ea, quae intelliguntur animis, tamen cavendum est, ne ex illa disciplina in grammaticam transferamus certas aliquas quodammodo formas, quae eis, quae hac arte contineantur, non conveniant. Itaque quae tempora congruere inter sese dicenda sint, ex communi potius dicendi usu explicandum censeo, quam ex mathematicorum normis deducendum.

Deinde quod actionis continuae temporibus diuturnitas quaedam indicatur, perfectae actionis tempora carent hac notione, id ipsorum temporum quidem facit discrimen, neque vero ullum ejus rationis, qua referatur tempus ad tempus. Qua de re mihi quidem dubium non videtur, quin quaecunque actiones eodem tempore fieri dicantur, earum tempora congruentia recte vocentur, sive ea sunt imperfecta sive perfecta sive alia. Atque temporum congruentiam facillime iis enuntiationibus exprimi, quas „dum, quamdiu, quoad" conjungunt, consentaneum est. Etiam Lattm.-Muell. ubi congruentiae vim exponunt, ejus generis exemplis compluribus et in primis utuntur (ed. III.

§ 107). Atqui saepissime apud Ciceronem in talibus enuntiationibus perfecta ita posita inveniuntur, ut tempora plane congruant, neque tamen sententiae sint coincidentes. Quorum locorum nonnullis etiam similitudo quaedam est cum aliis sententiis, quae imperfectis vel futuris enuntiantur, ejus ipsius generis, quas Lattm.-Muell. dixerunt congruentes. Horum, quos invenire potui, ita componam, ut bini inter sese conferantur: *Mihi tu, tui, tua omnia maxime curae sunt et dum vivam, erunt. fam. VI, 3. Et illius (i. e. Scipionis) aerumnam, quoad vixit (sc. Scipio), et filiae solitudinem sustentavit (sc. Sestius). Sest.* 3, *7. — Neque dum eram vobiscum, animum meum videbatis. sen. 79. Quem, quamdiu afui, nemo nisi lacrimantem confectumque vidit. dom. 23, 59. — Tib. Gracchus tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. off. II, 43. Ignominia autem illa gravis tam diu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Verr. II, 27, 67. — Ille erat unus timendus ex istis omnibus, sed tam diu, dum urbis moenibus continebatur. Cat. III, 10. Quoad fuit (sc. in urbe), omnibus ejus consiliis occurri atque obstiti. Cat. III, 7, 17. — Dum hominum genus erit, qui accuset eos non deerit; dum civitas erit, judicia fient. R. A. 32, 91. Dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit. R. A. 43, 126. — Nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. Quinct. 5, 18. Quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. Phil. X, 4, 9. — Quamdiu C. Caesaris consilia in re publica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis. prov. cons. 10, 25. Nec, quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi Pompejus fuit. Rab. Post. 12, 33.* —

Horum locorum tempora si contemplamur quibus rationibus inter sese referantur, potestne perfectorum alia esse ratio videri atque imperfectorum vel futurorum temporum? Fieri non posse puto, ut illa exempla, si quidem temporum relationes spectemus, divellantur. Praeterea perfectorum temporum congruentia demonstretur his locis: *(C. Claudius) usus est hoc Cupidine tam diu, dum forum dis immortalibus populoque Rom. habuit ornatum. Verr. IV, 3, 6. Dum vis fuit, nihil egi. Sest. 60, 127. Itaque et in re publica nostra maxime valuit, quoad ei regalis potestas praefuit. leg. III, 2, 4. Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. Mil. 13, 35. Tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem. Brut. 67, 236. Tamdiu pependit in arbore socius . . ., quamdiu voluntas Apronii tulit. Verr. III, 23, 57.*

Tam diu in imperio suo classem iste praetor diligens v i d i t, *quamdiu convivium ejus flagitiosissimum* p r a e t e r v e c t a e s t. *Verr. V, 33, 86. Domo me* t e n u i, *quamdiu turbulentum tempus* f u i t. *dom. 3, 6. (Testes) tum,* c u m a c t u m e s t, *una* f u e r u n t. *Verr. II, 72, 177. Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari* p o t u i t, *cum a Philippo interrogatus quid latraret, furem se videre* r e s p o n d i t. *de or. II, 54, 220. Non* t e n u i *lacrimas, cum illum . . . .* v i d i. *Att. II, 21, 3.* Praeterea cf. (dum:) Lig. 10, 30. Verr. 29, 75. — (quoad:) leg. III, 16, 36. Caec. 7, 19. Cael. 4, 9. Verr. I, 23, 60. Lig. 3, 7. — (quamdiu:) Brut. 79, 273. de or. III, 2, 7. fam. XIII, 50, 1. XIV, 1, 3. Verr. V, 43, 112. Cluent. 10, 30. Cat. I, 5, 11. dom. 30, 79. har. resp. 23, 49. Marc. 11, 34. — (cum:) Verr. III, 93, 216. Caec. 11, 31.

Satis multis mihi exemplis probavisse videor, saepe etiam perfectae actionis tempora congruentia inter se dicenda esse. Quod si mihi concedatur, cum congruere tempora inter sese magis non possint, quam si sententiae iis expressae sint coincidentes, hoc etiam concedi necesse est, o m n e s s e n t e n t i a s c o i n c i d e n t e s, s i t e m p o r u m r e l a t i o n e m s p e c t a m u s, c o n g r u e n t e s e s s e d i c e n d a s. Qua re cum coincidentiam negamus temporum esse relationem, efficimus, ut divisio totius generis, quo relationes temporum continentur, magis respondeat ad philosophorum praecepta. Nam si animo sevocato a loquendi usu, id ipsum per se quaerimus, quas in partes omnis temporum relatio possit dividi, non posse plures inveniri partes puto quam tres. Nam duae res aut eodem tempore agi dicuntur — tum congruere inter se verborum tempora recte dicamus; aut res diversis temporibus altera post alteram agi dicuntur, — tum antecedentia habeat suum locum; aut denique alterius actionis tempus cum alterius tempore partim idem partim ab altero diversum esse significatur, — tum eam relationum speciem agnoscamus, quam Lattm.-Muell. vocant „Incongruente Gleichzeitigkeit“ ed. III. § 107. 3. Aliam rationem, qua tempora ipsa inter sese referantur, cogitari non posse dico. Itaque omnis temporum relatio in has tres partes discedit: congruentiam, antecedentiam, aequalitatem q. d. incongruentem. Neque igitur, si omisso loquendi usu rem ipsam per se spectamus, ullus coincidentiae locus relinquitur inter relationes temporum. Sed quas enuntiationes recte coincidentes dici supra demonstravimus, earum tempora congruere inter sese dicenda esse statuimus.

Atque de hac re verissime jam judicavit G e o r g i u s I h m i u s, id quod cognovi postquam haec mihi jam fuerunt

concepta. Nam is in indice Philologico fasc. XII. a. 1885. p. 564 haec dixit: „Die Scheidung zwischen Coincidenz und Congruenz scheint für die Tempuslehre ganz gleichgültig zu sein, da zwischen beiden bezüglich des temporalen Verhältnisses kein Unterschied besteht. Wenn wir Beispiele wie *cum tacent, clamant* und *bene facis*, *quod manes* betrachten, so erkennen wir, dass die Coincidenz so zu sagen die materielle Congruenz ist, die zur temporalen hinzukommt". Neque tamen plane operam perdidisse mihi visus sum, cum quod ille paucis posuisset, id ego illorum vir. doct., qui hujus rationis quasi fundamenta jecerunt, singula verba et exempla persecutus accuratius demonstrassem.

Sed quamquam ex temporum relationibus coincidentiam sustulimus, tamen ex grammatica doctrina minime eam tollendam judicamus. Nam et omnem sententiarum nexum a grammaticis respici oportet neque negligendum est, necesse esse omnium coincidentium sententiarum tempora inter sese congruere. Itaque nihilominus operae pretium esse censeo anquiri, quam late pateat vis coincidentiae.

Caput II.

Genera coincidentiae explicantur.

Sententiarum igitur relationem si coincidentiam esse dicimus, qua duas idem valere sententias vel actionem alteram altera contineri significetur, quaerendum videtur, quos ad Ciceronis locos haec ratio pertineat quaeque et quam varia dicendi genera iis locis inveniantur. Omittamus autem in hac parte omnes obliquae orationis locos, cum ceteris res satis possit illustrari, ne nimia exemplorum copia oratio nostra impediatur*).

I.

Ac primum de iis locis dicendum videtur, quibus coincidentes sententiae ita exprimantur, ut binis in enuntiationibus bis idem ponatur verbum finitum, cujus generis complures leguntur loci apud Lattm.-Muell. l. l. § 109. 1. (cf. p. 5 sq.). Sed cavendum puto, ne quaedam enuntiationum genera huc referantur, quae a nostra causa sunt aliena. Nos enim vernacula lingua interdum tali modo loquimur: „Was ich geschrieben habe, das habe ich geschrieben". At si quis tali ratione putat coincidentes sententias exprimi, eum errare censeo. Nam etsi in his eadem verba plane repetuntur, tamen repetitis verbis diversa subest sententia. Hoc enim significant: „Was ich geschrieben habe, das wird nicht geändert werden". Minime igitur propter sententiarum congruentiam idem in utraque enuntiatione invenitur verbum finitum, sed quamquam discrepant sententiae, tamen eadem verba iterum ponuntur postulaturque, ut quid sentiat is qui loquitur, opinamur potius quam ex ipsis verbis intellegamus. Ergo in talibus enuntiationibus neque sententiarum coincidentia agnoscenda videtur neque congruentia temporum, sed nihil aliud est nisi eorundem verborum repetitio, quae fit praegnanti quam dicunt notione. Atque hujus

*) Locos attulimus ex editione Baiteri Kayseri, quae prodiit Lipsiae a. MDCCCLX sqq.

quidem generis Ciceronis in libris omnibus nullum invenitur exemplum.

Sed aliis quibusdam hujus haud dissimilibus sententiarum figuris passim usus est. Dico hos locos: *Si me tantum amas, quantum certe amas. fam. IX, 13, 3. cf. Att. II, 23, 3. Si me tanti facis, quanti certe facis. fam. XI, 16, 3. Att. XII, 37, 2. Si licuit, sicuti certe licuit. Flacc. 25, 59. Adfuit is, si modo adfuit, quem tu impulisti ... dom. 45, 118. Quid sit, quod se a me removit, si modo removit, ignoro. Att. IV, 8, 3.* Ne in horum quidem locorum ullo utriusque enuntiationis eadem est sententia, sed priores illi haec fere sibi volunt: „si me tantum amas, quantum mihi quidem est persuasum te me amare“ et „si licuit, — id quod mihi dubium non est“. In reliquis autem tales fere insunt sententiae: „quod se a me removit, — qua de re etiam dubito; adfuit is, — nisi falso adfuisse dico“. Item igitur non propter sententiarum coincidentiam bis idem sumitur verbum, sed quamquam sententiae differunt inter se, tamen praegnanti quadam notione idem verbum repetitur. Itaque ne hos quidem locos ad rem pertinere arbitror.

1.

Omnino autem sensu careat oratio, si duabus in enuntiationibus res eadem bis iisdem exprimatur verbis, nisi forte praegnanti quadam notione, ut modo diximus, tali oratione utimur. Sed ut sententia aliqua nascatur, necesse est aliqua ex parte alteram enuntiationem ab altera esse diversam. Atque hoc efficit illa coincidentiae ratio, ut quae differre dicantur verbis, tamen unum idemque esse intelligantur re ac notione. Necesse est igitur, si verbum finitum in utraque enuntiatione bis sit idem, in ceteris aliquam indicari differentiam. Quae ut ipsa in hujus generis enuntiationibus est varia, ita singulas ejus generis partes distinguemus. Conjunguntur autem hujus partis sententiae coincidentes vario modo, plerumque ita, ut altera alteri subordinetur, quod dicunt grammatici, raro ita ut coordinentur ambae. Conjunctiones inveniuntur *cum* sexies et tricies, *si* quinquies et quadragies, *relativa* pronomina simplicia ter et tricies, generalia quindecies, *particulae comparativae* sexies, *concessivae* ter, *quod* quater, *quia* semel.

a.

Atque primam eam partem dicimus, in qua eadem inveniantur verba finita, eadem subjecta, differant objecta. Ea igitur, quamvis differant verbis, re tamen congruere dicuntur. Semper autem id quod fit vel fieri fingitur, secundaria enuntiatione exprimitur, cum hoc quid aequandum sit, pri-

maria enuntiatione indicatur, ut semper secundaria enuntiatio quodammodo subjecti vicem obtineat, primaria praedicati, sive ut primaria enuntiatione judicium aliquod fiat de iis, quae secundaria fieri sint dicta (cf. p. 6).

α) Atque objecta verbis diversa rebus congruere aut ita possunt dici, ut alterum plane idem valere quod alterum dicatur vel alterum altero possit commutari, qua re alterum altero explicetur vel illustretur. Cujus generis exempla inveniuntur haec: *Verum amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur sui. am. 7, 23* (i. e. verum amicum intueri nihil aliud est nisi exemplar aliquod intueri sui, nam ipse amicus est illud exemplar). *Maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. am. 22, 82* (scilicet verecundia est maximum ornamentum amicitiae). *Nisi aut cupiant aut metuant; quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriae licentiam pollicetur. fin. II, 22, 70. Ballionem illum improbissimum et perjurissimum lenonem cum agit, agit Chaeream. Rosc. Com. 7, 20. Cum igitur proferent aliquid hujus modi: 'quoniam peperit, cum viro concubuit', inventum proferent, non expolitionem. inv. I, 40, 75. Quam* (sc. supplicationem) *qui non decrevit, plus decrevit, quam si omnis decresset triumphos. Att. VII, 1, 7. Quid emebat, cum te emebat? Flacc. 33, 83. 'Ceteris specimen esto' quod si tenemus, tenemus omnia* (ex conj. Bakii, qui addidit alterum tenemus) *leg. III, 13, 30. Si aliter statuetis, videte ne hoc vos statuatis. Caec. 16, 46. Si mens voluntasque divina idcirco consuluit hominibus, quod iis est largita rationem, iis solis consuluit, quos bona ratione donavit. de nat. III, 27, 70.* — His locis etiam hos adjungi posse puto: *Cum dico me, te, Brute, dico. or. 31, 110* (quemvis enim dicendi artis studiosum dicit Cicero). *Ille enim mihi praesidium extraordinarium dederat: cum dico mihi, senatui dico populoque Romano. Phil. XI, 8, 20* (nam consul Cicero pro ipso esse senatu populoque Romano sibi videbatur). —

β) Potest autem fieri, ut duo objecta ita congruere dicantur, ut alterum alterius pars sit. Huic generi pro certo duo sola exempla attribuere possum haec: *Philosophia cum universam aegritudinem sustulit, sustulit etiam, si quis error, alicunde exstitit, si paupertas momordit* cett. (ex conj. Keilii) *tusc. III, 34, 82*, i. e. cum aegritudinem sustulit, sustulit etiam errorem, paupertatem, cetera, quae sunt partes aegritudinis. *Si enim rationem hominibus di dederunt, malitiam dederunt; est enim malitia versuta et fallax ratio nocendi. de nat. III, 30, 75.*

γ) Etiam alia ratione duae sententiae, quae pari verbo finito, eodem subjecto, diversis proferantur objectis, congruere inter sese possunt, cum objectum alterum neque per se idem valet quod alterum, neque alterius pars est, ita tamen cohaeret quasi cum altero, ut alterum vel necessario ex altero efficiatur vel sine altero non possit cogitari. Cujus generis loci sunt hi: *Qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae. Brut. 6, 23* (antecedunt haec: „dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit"). *Augeamus sane suspitionem tuam: simul enim augebimus diligentiam. Marc. 7, 22* (i. e. cum suspitionem tuam augebimus, augebimus diligentiam). *Quam* (sc. tribuniciam potestatem) *cum poscebat* (sc. populus Romanus) ... *revera judicia poscebat. Verr. act. I, 15, 44. Ut potius ab hoc quam ab illo accusetur, id peto. ... Quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro. Caecil. 7, 23. Qui aut visum aut adsensum tollit, is omnem actionem tollit e vita. ac. pr. II, 12, 39* (antecedunt haec: *omnino ante videri aliquid quam agamus necesse est, eique quod visum est adsentiatur*). *Tolle hanc opinionem* (sc. mortuos orbatos esse vitae commodis), *luctum sustuleris. tusc. I. 13, 30* (i. e. si hanc opinionem sustuleris, luctum sustuleris). *Hoc cum infirmat tollitque Philo, judicium tollit incogniti et cogniti. ac. pr. II, 6, 13. Cum praesertim ex tua oratione quodcunque tibi peteres, huic peteres. Rosc. Com. 18, 54* (appellatur enim Fannius, cui societas erat cum Roscio).

δ) Neque vero ea sola objecta huc pertinent, quae singulis verbis, sed etiam quae accusativis cum infinitivis vel totis enuntiationibus exprimantur, qualia in his locis invenimus: *Cum igitur nosce te dicit, hoc dicit: nosce animum tuum. tusc. I, 22, 52. Cum lex assiduo vindicem assiduum esse jubet, locupletem jubet locupleti; locuples enim est assiduus. top. 2, 10. Quotiens eorum quippiam dices, totiens unum dices illud, temere hunc pecuniam regi credidisse. Rab. Post. 9, 25. Cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. tusc. I, 6, 12. Si concedimus intelligentes esse deos, concedimus etiam providentes. de. nat. II, 30, 77. Qui postulat, ut a quo loco dejectus est, ... eo restituatur, hoc postulat, ut in eum ipsum locum restituatur. Caec. 30, 88. De nobis, quos in re publica tecum simul esse voluisti, quotiens cogitabis, totiens .... de singulari sapientia cogitabis. Marc. 6, 9. Sapientem ... voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum. fin. II, 34, 112. Si qualis sit animus ipse animus nesciet, dic quaeso, ne esse quidem se sciet, ne moveri quidem*

se? tusc. I, 22, 55. Sentit igitur animus se moveri: quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua non aliena moveri. ib. 23, 55. Qua (sc. gratia) *cum carere deum vultis, neminem deo nec deum nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. de. nat. I, 43, 121. (Fratris miseri negotium), quod si sciam cujus modi sit, sciam quid agendum mihi sit. Att. III, 9, 3. Velim ut tibi amicus sit: hoc cum tibi opto, opto ut beatus sit. ib. X, 16, 1. Cum scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? Verr. III, 53, 123. Contra praecepta (exordium) est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis praecepta traduntur, hoc est, quod eum qui audit neque benevolum neque attentum neque docilem efficit. inv. I, 18, 26.*

b.

Denique in eandem hanc partem cadunt ii loci, in quibus non bina objecta ut supra quasi comparentur, sed, ubi enuntiatione conditionali (vel ejus simili, quae a generalibus pronominibus incipiat) aliquid posse fieri sit dictum, primaria enuntiatione iisdem fere verbis repetitis illud ad quem pertineat exprimatur superaddito dativo objecti. Itaque in his quoque locis singulis singulae aguntur res, differt tamen primaria quaeque ab secundaria sententia una sede, quam dativus obtinet. Inveni haec exempla: *Apud quem quidquid valebo vel auctoritate vel gratia, valebo tibi. fam. VI, 6, 13. Sin quid offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit. fam. II, 18,* 3. *Si est leve, homini gravi leve est. Sest. 54, 115. Quidquid erit* (sc. pantherarum), *tibi erit. fam. II, 11, 2, Huc si quid accesserit, non tam mihi quam vobis reique publicae accesserit. Phil. I, 15, 38. Mihi accidit, si quid* (sc. mali) *accidit. am. 3, 10.*

2.

Alteram partem ejus generis, in quo bis idem inveniatur verbum finitum, eam esse volumus, in qua differant subjecta. Facile in hac parte easdem formas discerneremus, quas in superiore disjunximus, nisi propter minorem exemplorum numerum minus multas formas statuere mallemus, praesertim cum superioris partis formas quemvis putemus in hac parte sua sponte recogniturum. Bipartito igitur hanc partem placet distribui.

a.

Nam alii sunt loci, in quibus passivi generis sint verba finita. Horum subjecta etsi verbis sunt diversa, re tamen intelliguntur eadem; ac si in activi generis formas mutamus tales enuntiationes, prius illud genus exoritur, in quo differant objecta. Sunt igitur hi loci ejus generis, de quo L.-M. III. § 109.

annot. 2 hoc dicunt: „Die Identität der Subjecte versteckt sich mitunter". Atque in altera tantum sententia passivi generis verbum invenitur uno in hoc loco: *Si qua res illum diem* (sc. judicii) *aut auspiciis aut excusatione sustulit, tota causa judiciumque sublatum est. dom. 17, 45.* In hoc igitur loco objecto, quod est „illum diem" respondet alterius enuntiationis subjectum, „tota causa judiciumque". Plerumque vero in utraque enuntiatione passivi generis est verbum finitum. *Cum igitur praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coerceat temeritatem. tusc. II, 21, 47. Nec vero, cujus virtus moresque laudandi sunt, ejus non laudanda vita est. parad. II, 19. Id cum impetrabatur (sc. ut ab aratoribus ne amplius in jugera singula quam terna medimna exigeret), hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis ternas decumas dare liceret. Verr. III, 48, 115* (de re cf. ib. § 112). *Dejicior ego, inquis, si quis meorum dejicitur omnino. Caec. 13, 37, cf. ib. verba quidem ipsa si sequi volumus, quo modo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quo modo eam abrogari oporteat. Att. III, 23, 2. Si enim belli nomen tolletur, municipiorum studia tollentur. Phil. VIII, 2, 4. Ea (sc. fundamenta justitiae) cum tempore commutantur, commutatur officium. off. I, 10, 31.* — Accedunt nonnulli loci, in quibus plane ejusdem generis sententiae ita exprimuntur, ut ablativi cum participiis ponantur pro enuntiationibus secundariis. Dico hos locos: *Hac extispicum divinatione sublata omnis haruspicina sublata est. div. II, 18, 42. Sublata igitur aegritudine sublatus est metus. tusc. IV, 5, 8. Hoc enim (sc. summo bono) constituto in philosophia constituta sunt omnia. fin. V, 6, 15. Nec vero .... superstitione tollenda religio tollitur. div. II, 72, 148. Aegritudine autem sublata ... quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. tusc. IV, 27, 59. Sublata enim benevolentia amicitiae nomen tollitur. am. 5, 19. Si haec non est, nulla potest homini esse ad hominem natura adjunctio, qua sublata vitae societas tollitur. rep. III, 27, 39* (cf. eadem verba Att. VII, 2, 4).

b.

Sed aliis in locis in utraque enuntiatione activi generis legitur verbum finitum. In his non solum verbis scribi, sed etiam intelligi statuendum est subjecta diversa, quae tamen re ac sententia idem valere vult is qui loquitur. Id ipsum igitur quo differant duae sententiae coincidentes, in his locis positum est in subjectis. Hujus generis sunt haec exempla:

Ad ea si voluptas *accesserit, unum aliquod accesserit* commodum corporis. *fin. V, 16, 45. Si me* vilicus tuus *solus dejecisset, non familia dejecisset, ut opinor, sed* aliquis de familia. *Caec. 19, 55. Habet populus, ad quos gubernacula rei publicae deferat:* qui *ubicunque terrarum sunt, ibi omne est* rei publicae praesidium *vel potius* ipsa res publica. *Phil. II, 44, 113. Si quando erit* civitas, *erit profecto* nobis locus. *fam II, 16, 6. Qui (sc.* motus *vel* calor) *quamdiu remanet in nobis, tam diu* sensus et vita *remanet. de. nat. II, 9, 23. Si ista (sc. aegritudo) perturbare animum sapientis non* potest, nulla *(sc. perturbatio)* poterit. *tusc. IV, 5, 8.* — Neque aliter de hoc loco judico: *Ab* animo tuo *quidquid agitur, id agitur* a te. *tusc. I, 22, 52.* Nam etsi res, quae agitur, eadem est in utraque enuntiatione, tamen is qui agit alio verbo in enuntiatione primaria, alio in secundaria exprimitur. Haec duo autem comparantur inter se. Paulum differt hoc exemplum, in quo verbum finitum in primaria enuntiatione activa forma, in secundaria passiva pronuntiatur: *Si fides Saturnino data est, ... non eam C. Rabirius, sed C.* Marius *dedit. Rab. 10, 28.* — Videmus igitur non recte L.-M. statuisse subjecta enuntiationum coincidentium eadem vel dici vel intelligi debere (cf. praesertim ed. V, § 108. not. 1), sed posse in enuntiationibus vere coincidentibus etiam id ipsum, quo differant binae enuntiationes, contineri subjectis.

3.

Tertia ejusdem generis parte ii loci continentur, in quibus adverbiis differunt sententiae coincidentes. Semper in his locis primariarum sententiarum eadem inveniuntur subjecta ac secundariarum; reliquae enuntiationum partes alteri tantum sententiae addi solent, sensu vero etiam ad alteram pertinent.

a.

Exprimuntur autem sententiae plerumque ita, ut quae secundaria enuntiatione vel fieri vel posse fieri dicantur, ea vel quo modo vel qua de re vel quo loco fiant, vel horum simile aliquid indicetur enuntiatione primaria. Qua re in his quoque locis primaria quaque enuntiatione judicium fit vel praedicatur aliquid de ea re, quae secundaria dicitur, velut in hoc loco: *Quod mihi praecipis, ut caveam . . ., et sapienter et amicissime praecipis. fam. XI, 21, 4* haec fere inest sententia: „praeceptum tuum et sapientis et amicissimi est“.

α) Atque exemplorum copiam ita disposuimus, ut primo loco ea afferremus, in quibus propriis adverbiis (maxime ex ad-

jectivis deductis) sententiae differunt: *Quod si in hoc erro, libenter erro. sen. 23, 85. Quidquid volt, valde volt. Att. XIV, 1, 2. Is qui dedit, amice dedit. de. nat. III, 28, 70.* (cf. supra fam. XI, 21, 4.) *Ubicunque hoc factum est, improbe factum est. Verr. III, 93, 217. Peccata, quia discrepant, aeque discrepant. fin. IV, 27, 75. Timeo, ne C. Verres .... omnia, quae fecit, impune fecerit. Verr. V, 1, 3. Sic si diceretur „Morietur Scipio", vere diceretur. fat. 9, 18. Quodcunque diceret, honestius diceret, quam si ... Cluent. 31, 86. Suum putat esse judicium et recte putat. Verr. I, 5, 13* (i. e. cum suum putat judicium, recte putat). *Quod et fecimus et, ut spero, non frustra fecimus. Lig. 5, 14* (i. e. quod cum fecimus, non frustra, ut spero, fecimus).

β) Sequuntur complures loci, in quibus substantivorum casus obliqui partim additis participiis adverbiorum loco sint: *Si quis furem occiderit, injuria occiderit. Tull. 52. Laesisset rem publicam, sed jure laesisset* (i. e. jure laesisset rem p., si laesisset). *Sest. 36, 78. Laudas Milonem et jure laudas* (i. e. cum laudas M., jure laudas). *Sest. 40, 86. Neque ego, quae ad te de illo scripsi, scripsi meo judicio. Q. fr. I, 2, 2. Nunc quae scribo, scribo ex opinione hominum. fam. XII, 4, 2. Cum evenerint, fato evenerint. fat. 11, 26. Id quod fecit, impetu quodam animi potius quam cogitatione fecit. inv. II, 5, 17. Ne vinolenti quidem quae faciunt, eadem adprobatione faciunt qua sobrii. Ac. pr. II, 17, 52. Eos qui erant antea dati (sc. a te), utriusque dederas voluntate. Verr. II, 18, 44. Feci summa cum gravitate ... quae feci. Q. fr. III, 9, 1. Id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit. Flacc. 4, 10. Bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. leg. agr. I, 7, 20. Sed ut potuerint (sc. judicare), potuerunt omnibus rebus auditis. Ac. pr. II, 3, 9. Fecit me mehercule invito et multum repugnante, sed tamen fecit* (i. e. quod cum fecit, me invito fecit). *Cael. 31, 76. Apud me si quid erit ejus modi, me imprudente erit et invito. Att. I, 19, 10. Cum majores ita constituerint, ut, qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret. Quinct. 9, 33. Apud eum ego sic Ephesi fui, quotiescunque fui, tamquam domi meae. fam. XIII, 69, 1. Quamdiu vixit, vixit in luctu. tusc. III, 31, 75. M. Piso, quidquid habuit, habuit ex disciplina. Brut. 67, 230 (cf. 77, 268). Ne sint haec in te dicta, quae dixi. Cael. 20, 50. Cum tabella vobis dabitur, judices, non de Flacco dabitur solum. Flacc. 39, 99. Quod cum dico, de toto genere dico. Att. XIV, 6, 1. Ego te, quaecunque rogabo, de te ipso rogabo. Vat. 5, 13 (cf. locum incer-*

tum Rosc. Am. 41, 120). — Quae ad te aliqua monitione aut objurgatione scripsi, scripsi propter diligentiam cautionis meae. Q. fr. I, 2, 4. Omne igitur quod vivit, ... id vivit propter inclusum in eo calorem. de. nat. II, 9, 24. Sin ea, quae ante gesseram, conservandae civitatis causa gessissem. post. red. II, 1, 1. Ego quod facio, ... amicitiae dignitatisque Murenae gratia facio. Mur. 37, 78. Si quid possumus, ex eo possumus, quod . . . Mil. 8, 21. In quo etiamsi peccat, magis ineptiis quam improbitate peccat. fam. XIII, 1, 4. Cum, quidquid peccetur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis. parad. 3, 26. Omnia, quae fiunt, causis fiunt antegressis. fat. 10, 21.

γ) Denique quidam sunt loci, in quibus aut adverbia „tum, non secus, ita“ enuntiationibus explicantur, aut ipsae sententiae finales pro adverbiis sint, quibus discrimen sententiarum fiat: *Si fuit in re publica tempus ullum, cum . . ., tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est. Brut. 2, 7. — Ea quae dixi, non secus dixi, quam si ejus frater essem. Scaur. 16, 37. Illud ego, quod in causa Curiana Scaevolae dixi, non dixi secus ac sentiebam. de or. II, 6, 24. Quod si qui probabit, ita probabit, ut . . . de or. II, 38, 159. Injustitiam et imtemperantiam cum dicimus esse fugienda, non ita dicimus, ut . . . fin. III, 11, 39. Nos cum dicimus natura constare administrarique mundum, non ita dicimus, ut . . . de. nat. II, 32, 82. Quod de re publica sensit, ita sensit, ut . . . Verr. I, 14, 37. Quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut . . . Mur. 3, 5. Cum autem „eo“ restitui jubet, ita jubet, ut . . . Caec. 30, 88. — Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis. tusc. III, 5, 11. Iste omnia quae requisivit, non ut conservaret, verum ut asportaret requisivit. Verr. IV, 58, 131. Atque haec sicubi facta sunt, facta sunt (add. ed. Cratand.) ut homines populares . . . . exilio levarentur. Verr. V, 6, 13.*

b.

Restant exempla septendecim, in quibus bina adverbia inveniantur, quae alterum in primaria, alterum in secundaria enuntiatione positum respondeant inter sese, ut et differant sententiae his adverbiis, et ea ipsa idem valere sententia quodammodo dicantur: *Si vi dejeci M. Claudium, dolo malo dejeci, in vi enim dolus inest. Tull. 30. Si aliter judicari dicunt oportere, male judicari oportere dicunt. Caec. 24, 68. Quod enim jure fit, profecto juste fit. rep. III. frgm. Aug. c. d. XIX, 21. Cum sine causa animum dicimus moveri;*

non omnino sine causa dicimus. fat. 11, 24. Gabinius illud, quoquo consilio fecit, fecit certe suo. Rab. Post. 8, 21. Numquid est causae, quin, si longe aliter possedit, quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit? Quinct. 27, 84. Ut enim aeque doleamus, cum corpore dolemus. fin. I, 17, 55. Quod etiamsi palam in defendendo non dicet Hortensius, tamen ita dicet, ut vos id suspicari et cogitare possitis. Verr. III, 96, 223. Quod me in forum vocas, eo vocas, unde etiam bonis meis rebus fugiebam. Att. XII, 21, 5. Cum in portum dico, judices . . . in urbem dico atque in urbis intimam partem venisse piratas. Verr. V, 37, 96. Cum in Italiam venerint, domum statim venerint. Att. XI, 7, 4. Erit enim mecum, si tecum erit. fin. V, 28, 86. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. Caec. 30, 87 (in hoc loco non solum adverbia, sed differunt etiam objecta). *Cum tibi de Curtilio scripsi Sextilianoque fundo, scripsi de Censorino, de Messalla, de Planco, de Postumo, de genere toto. Att. XIV, 10, 2. Cum de causa dixero, in qua inest propositum, de utroque dixero. part. or. 3, 9.* — *Ex his igitur (sc. bestiolis, quae unum diem vivunt), hora octava quae mortua est, provecta aetate mortua est. tusc. I, 39, 94.*

4.

Quarta pars est reliqua, in qua sententiarum differentiae indicantur nominibus, vel adjectivis vel participiis vel substantivis, quae praedicatorum locos obtinent. Quorum in duobus participia comparantur cum adverbiis. Dico haec: *Satis te mature videro, si plane confirmatum videro. fam. XVI, 4, 1. Quid? cum jam rebus transactis et praeteritis orationes scribimus, num irati scribimus? tusc. IV, 25, 55.* In reliquis illa nomina, quibus differentiae exprimantur, im primariis tantum sententiis exstant. *Nunc si quis (sc. casus) erit, erit voluntarius. Phil. VI, 7, 19. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu. Phil. XI, 13, 34. Charybdim dico? quae si fuit, animal unum fuit. Phil. II, 27, 67. Quaecunque mens illa fuit, Gabinii fuit. Rab. Post. 8, 21. Cujus (sc. locutionis Latinae) penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed quasi longae consuetudinis. Brut. 74, 258. Si quid fecimus, certe irati non fecimus. tusc. IV, 23, 52. Coactus dicam, si quid forte dicam. Tull. 5. Omnia, quae dico de Plancio, dico expertus in nobis. Planc. 9, 22.* Subjecta in his omnibus eadem secundariarum atque primariarum enuntiationum inveniuntur. Similitudo quaedam est horum locorum cum iis

quos p. 24. b. attulimus, velut: *Quidquid erit, tibi erit. fam. II, 11, 2. Mihi accidit, si quid accidit. am. 3, 10.*

II.

Toti autem huic generi, in quo bis eadem inveniuntur verba finita, proximum est illud, in quo verba sunt vi ac notione paria, quae synonyma dicunt grammatici. Hoc in genere plane eadem, quae in superiore genere, partes discernendae sunt. Conjunguntur enuntiationes *pronominibus relativis* vicies septies, *generalibus* bis, conjunctionibus *cum* quater et tricies, *si* ter et vicies, *quod* quinquies, *dum* quater, *quamdiu* semel, coordinantur sententiae quinquies.

1.

Primam igitur eam partem ponimus, qua objectis differunt sententiae.

a.

Atque primum eos locos afferemus, in quibus singula nomina sint objecta, attributis passim aucta. *Quae vitia qui fugerit, ... is omnia fere vitia vitaverit. or. 69, 231. Omnia tu Dejotaro tribuisti, cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. Dej. 13, 36. Quam (sc. vitam) si eripuisset, multos uno dolore dolores animi atque corporis et omnes scelerum poenas ademisset. Cat. IV, 4, 8. Solum vertunt, hoc est sedem ac locum mutant. Caec. 34, 100. Quam (sc. fidem) qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium. Rosc. am. 38, 111. Si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam vim et acrimoniam lenierit ac diluerit. inv. II, 48, 143. Cui cum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem ejus nominis (sc. imperatoris) deferebamus. Phil. XIV, 10, 28. Quod abstulit sibi, non tibi exegit. Rosc. Com. 18, 53.*

b.

Sequuntur plures loci, in quibus aut in utrisque aut in alteris enuntiationibus infinitivi aut accusativi cum infinitivis aut totae enuntiationes objectorum in loco sint posita. *Cum mundo negas quicquam esse melius, quid dicis melius? de. nat. III, 8, 21. Cum idem . . . . negat esse quicquam sempiternum, nonne deum omnino . . . . tollit? de. nat. I, 12, 29. Coepi secus agere atque initio dixeram, — negaram enim hanc primam partem egere oratione. de nat. II, 9, 23* (i. e. secus me acturum initio dixeram, cum negaram . . .). *Si quis corrigere aliquid volet, . . . id quod fieri non potuerit, desiderabit. de. nat. II, 34, 87. Quod vero te, L. Domiti, huic quae-*

stioni *p r a e e s s e* *maxime voluit, nihil quaesivit nisi justitiam cett. Mil. 8, 22. Dum hujus definitiones labefactare volt, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere. Ac. pr. II, 6, 16. Cum vim, quae esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa et percipi sensibus. Ac. pr. II, 12, 37. Hoc nihil esse fateris: qua in re primum illud concedis . . . Caec. 33, 96 (i. e. hoc nihil esse cum fateris, primum illud concedis). Cum hoc confiteris, id te admisisse concedis. Quinct. 26, 81. Si enim dicent ea, de quibus disserent, se dilucide perspicere . . ., comprendere ea se fatebuntur. Ac. pr. II, 14, 44. Cum te obstitisse et reppulisse dicis, certe hunc voluisse (sc. accedere) concedis. Caec. 17, 48. Quid? tu cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut . . .? Lig. 6, 18. Tu, dum tuas injurias per te, . . . persequi conaris, id agis ut ceterorum quoque injuriae sint impunitae. Caecil. 16, 53. Majus quiddam videbam, cum censebam oratorem . . . nullius ornamenti expertem esse oportere. de or. I, 62, 264. Cum enim tuto haberi senatum sine praesidio non posse judicavistis, tum statuistis etiam intra muros Antonii scelus audaciamque versari. Phil. III, 5, 13. Sin autem vim sine caede . . . nullam intellegetis, statuetis homines possessionis cupidiores quam vitae esse oportere. Caec. 16, 47. Ex quo efficitur illud, ut is agnoscat deum, qui unde ortus sit, quasi recordetur. leg. I, 8, 25. Qui autem . . . moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant. fin. 1, 1, 2, Quem (sc. exitum) . . . M. Antonius jam tum timebat, cum tantum instare malorum suspicabatur. fam. VI, 2, 2. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejus modi causis alias scriptum alias aequitatem defendere docentur. de or. I, 57, 244. Quam diem . . in cautione viderunt, cum ita caverent „si post Kalendas Jan. in consilium iretur“. Verr. I, 11, 31. Te hesterno pro testimonio esse mentitum, . . . imprudens indicasti, qui et T. Claudium tecum communicasse et . . . . dixeris. Vatin. 1, 3. Quae iste in provincia palam dictitabat, cum ea . . . tua se fiducia facere dicebat. Verr. V, 68, 176. Hoc cum scribit (sc. aratorum esse penuriam), illud ostendit, dejectos, fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos. Verr. III, 55, 127. —*

c.

Deinde aliquot loci enumerandi videntur, in quibus in alteris enuntiationibus non singula sed p l u r a o b j e c t a vel o b j e c t a c u m a d v e r b i i s inveniantur, quibus in alteris vel plura vel singula objecta vel objecta cum adverbiis respondeant: *V i r t u t u m e x p e r t i b u s si d i c e n d i c o p i a m tradi-*

derimus, . . . f u r e n t i b u s quaedam a r m a dederimus. de or. III, 14, 55. Quam (sc. salutem) cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos non solum sibi ipsos . . ., sed etiam rei publicae condonaveris. Lig. 12, 36. Qui ab illo abducit exercitum, . . . praesidium firmissimum adimit rei publicae. Phil. X, 4, 9. Si tibi unum hoc detrahi potest, . . ., permultum erit ex maerore tuo deminutum. fam. V, 16, 5. Epicurus ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum [in add. Halm.] dis immortalibus et opem et gratiam sustulit. de. nat. I, 43, 121. Quod longe Aristoteli videtur secus (i. e. qua de re A. longe secus sentit), qui judicat heroum numerum grandiorem (sc. esse), quam desideret soluta oratio. Or. 57, 192. Nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est insidiis et malitia, laudem adeptus est. off. 1, 19, 62. Is, qui patria potestate tribuniciam potestatem infirmat, minuit is majestatem. inv. II, 17, 52. Si quis Phidiae clipeum dissolverit, conlocationis universam speciem sustulerit. or. 71, 234. Vertit stilum in tabulis suis, quo facto causam omnem evertit suam. Verr. II, 41, 101. (qua in sententia, quippe cujus coordinatae sint enuntiationes, nihil aliud continetur nisi hoc: „cum vertit stilum in t., causam omnem evertit“.) *Omnis res, quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controversiam, aut facti aut nominis aut generis aut actionis continet quaestionem. inv. I, 8, 10.*

d.

Denique duo sunt loci, in quibus alteris tantum enuntiationibus objecta adjiciuntur, quibus discrimina efficiantur sententiarum: *Non, quod tum abstulit, s o l i s i b i exegit? Rosc. Com. 17, 53. Sicilia tota, si una voce loqueretur, h o c diceret . . . Caecil. 5, 19.*

2.

Ad eam vero partem, in qua s u b j e c t i s d i f f e r u n t s e n t e n t i a e, pauca hujus generis exempla pertinent. Sed haec omnia fere ita sunt conformata, ut activi generis verbum finitum exstet in utraque enuntiatione. Qua re fit, ut ne intellegantur quidem eadem subjecta, sed proprie differant subjecta; quamquam propter sententiarum coincidentiam bina idem quodammodo valere dicuntur (cf. p. 25. b.). Exempla sunt haec: *Q u o r u m quamdiu mansit i m i t a t i o, tamdiu g e n u s i l l u d d i c e n d i studiumque vixit. de or. II, 23, 94. In his si q u i erraverunt, non deorum natura, sed h o m i n u m c o n j e c t u r a peccavit. de. nat. II, 4, 12. Quod autem T h e s e u s a docto se audisse dicit, id de se ipso loquitur E u r i p i d e s. tusc. III, 14, 30. P r o v i n c i a accusat, cum i s agit causam,*

quem sibi illa ... actorem causae totius adoptavit. Caecil. 16, 54. (de hoc loco cf. p. 6). — Non multum differunt ab his duo loci, in quibus subjecta respondeant objectis, cum actionum alterae activi alterae passivi sint generis: *Quid facit causam? quod rei publicae causa (sc. interfecit). Hoc tolle, causa non erit. de or. II, 30, 152* (i. e. hoc si sustuleris, causa erit sublata). *Ego vero si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum res publica civile praesidium salutis suae perdidisset; quin etiam si me vis aliqua morbi . . consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta. Planc. 37, 90.*

3.

Venimus ad eam partem, in qua differentiae sententiarum continentur adverbiis. Tres inveniuntur loci, in quibus bina adverbia inter se respondent. *Hoc planius egissem, si ita narrassem . . . Verr. I, 10, 27. Loco ille motus est, cum est ex urbe expulsus. Cat. II, 1, 1. Quacunque enim ingredimur, in aliqua historia vestigium ponimus. fin. V, 2, 5.* Praeclarum etiam exemplum ejusdem generis est versus ex vetere poëta allatus a Cic. *de or. III, 39, 150. Quandoquidem is se circumvestit dictis, saepit se dolo.* In reliquis exemplis septem adverbia primariis tantum enuntiationibus adduntur: *Quod ad me de re publica scribis, disputas tu quidem et amanter et prudenter. Att. I, 20, 2. Narrationem quod jubent veri similem esse . . ., recte nos admonent. de or. II, 19, 83. Sin autem acutum, prudens et idem sincerum . . . genus orationis probant . . ., recte laudant. Brut. 84, 291. Bene praecipiunt, qui vetant quicquam agere, quod . . . off. I, 9, 30. Quod vero actoris jubeo esse fraudem, id totum dixi ex Crassi . . . sententia. leg. III, 19, 42. Quae omnia etiam si voluntate Dolabellae fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. Verr. I, 38, 95. Cum vas inane dicimus, non ita loquimur ut physici. fat. 11, 24.*

4.

Quattuor sunt exempla, in quibus differunt sententiae nominibus, quae plerumque praedicativa q. d. notione adjiciuntur. Sunt haec: *Mihi vero quidquid acciderit in tam ingrata civitate, ne recusanti quidem evenerit, non modo non repugnanti. parad. II, 17. Eas (sc. provincias) ita partas habent ei, qui nunc obtinent, ut . . . prov. cons. 2, 3. Quos qui leviore nomine appellant, percussores vocant. Rosc. Am. 33, 93. Cum di immortales monent de optimatium discordia, de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione praedicunt. har. resp. 25, 53.*

Argumentum.

(Pars prior.)

Prooemium . . . . p. 1

Caput primum.

De coincidentiae vi ac notione.

A. Quae Lattmannus et Muellerus de coincidentia docuerint, singula diligenter perpenduntur . . . . p. 5
B. Ipsi quid sentiamus, explicatur . . . . „ 15

Caput alterum.

Genera coincidentiae explicantur.

I. Idem et in primaria et in secundaria enuntiatione verbum finitum . . . . p. 20
1. Differunt sententiae objectis . . . . „ 21
2. Differunt subjectis . . . . „ 24
3. Differunt adverbiis . . . . „ 26
4. Differunt nominibus praedicativis . . . . „ 29
II. Synonyma verba finita . . . . „ 30
1. Differunt sententiae objectis . . . . „ 30
2. Differunt subjectis . . . . „ 32
3. Differunt adverbiis . . . . „ 33
4. Differunt nominibus praedicativis . . . . „ 33

(Pars altera.)

III. Faciendi verbo secundaria enuntiatio comprehenditur . .
1. Adjicitur adverbium . . . .
2. Adjicitur objectum (velut „gratum“ alia) . . . .
IV. Verborum nulla similitudo . . . .
1. Secundaria sententia factum, primaria judicium contineri .
a. „Erratis, si putatis“ et similia . . . .
b. „Sumus sapientes, quod naturam sequimur“ et similia . .
c. Primaria sententia vis atque pondus indicatur eius rei, quae secundaria fieri dicatur. (De oratoria quadam forma dicendi.) Quinque species . . . .
d. Secundaria enuntiatione studium, primaria eo quid efficiatur, exprimitur . . . .
e. Ejus, qui secundaria en. facere aliquid dicatur, in primaria animi condicio quaedam indicatur . . . .
f. De coordinatis sententiis . . . .
d. De paucis locis, qui non conveniant illi regulae (IV. 1.) .
2. Eadem subjecta saepe non verbis scribi, sed ex sententia tantum intelligi, interdum ne intelligi quidem . . . .
(Annotatio de definitionibus.)

Caput tertium.

De temporum in sententiis coincidentibus usu.

A. Bina verba finita . . . .
I. Indicativus modus in utraque enuntiatione . . . . . .
1. Tempus praesens . . . .
2. Perfectum . . . .
3. Perfectum cum praesenti conjunctum . . . .
4. Imperfectum . . . .
5. Plusquamperfectum . . . .
6. Futurum . . . .
7. Praesens cum futuro conjunctum . . . .
8. Futurum exactum . . . .
9. Futurum (vel imperativus) cum fut. exact. conjunctum .
II. Indicativus in secundaria, conjunctivus in primaria en. . . . .
III. Conjunctivus in secundaria, indicativus in primaria en. . . . .
1. Secundariae sententiae potentiales . . . .
2. Secundariae sententiae causales . . . .
3. Secundariae sententiae concessivae . . . .
4. „Criminabatur, cum diceret“ et similia . . . .
5. a. Conjunct. imperfecti cum perfecto conjunctus . . . .
b. Conjunct. plusquamperfect. cum perfecto conjunctus .
IV. Conjunctivus in utraque enuntiatione . . . .
1. in sententiis condicionalibus, ...
2. attractione quadam modi, ...
3. obliqua ratione effectus . . . .
V. De participiis . . . .
B. De iis sententiis, quarum in primariis enuntiationibus sint verba auxiliaria, quae dicuntur . . . .
C. De iis secundariis enuntiationibus, quae ad infinitivos aut participia pertinent, quae ex verbo vel dicendi vel sentiendi pendent. (De oratione obliqua.) . . . .
I. Referri solere secundariarum en. tempora ad ipsos infinitivos non ad finita verba primariarum enuntiationum . .
II. Cum infinitivo praesentis,
1. qui pendeat ex praesenti, conjungi
a. praesentis conjunctivum . . . .
b. praesentis indicativum . . . .
2. qui pendeat ex futuro, conjungi
a. conjunctivum praesentis pro conj. futuri . . . . . .
b. indicativum futuri . . . .
c. indicativum praesentis . . . .
d. conjunctivum proprii praesentis . . . .

3. qui pendeat ex praeterito, conjungi
a. conjunctivum imperfecti . . . .
b. indicativum imperfecti . . . .
III. Cum infinitivo futuri,
1. qui pendeat ex praesenti aut ex praeterito,
a. conjunctivum aut praesentis aut imperfecti . . . . .
b. aut perfecti aut plusquamperfecti conjungi . . . . .
2. qui pendeat ex futuro, futurum exactum conjungi solere . . . .
3. qui pendeat ex praesenti semel indic. futuri exacti, semel conjunctivum plusquamperf. conjungi . . . .
4. De infinitivis „amatum fore“ et „amaturum fuisse“ . . .
IV. Cum infinitivo perfecti
1. pendente ex praesenti conjungi
a. conjunctivum perfecti . . . .
b. indicativum perfecti . . . .
c. raro indicativum imperfecti . . . .
2. pendente ex futuro conjungi
a. conjunctivum perfecti pro conj. futuri exacti . . . .
b. indicativum futuri exacti . . . .
c. indicativum perfecti . . . .
d. conjunctivum proprii perfecti temporis . . . . . .
3. pendente ex praeterito conjungi
a. indicativum plusquamperfecti . . . .
b. conjunctivum plusquamperfecti . . . .
c. conjunctivum imperfecti . . . .
d. participium passivi . . . .
e. indicativum vel conjunctivum perfecti . . . .
V. De iis sententiis, quae passivo verbo dicendi vel sentiendi adjungantur . . . .

Vita.

Fridericus Guilelmus Hermannus Lattmann natus sum Gottingae Kal. Jul. anno h. s. LVII. patre Julio, tunc gymnasii Gottingensis magistro, matre Augusta, Augusti Grotefendi, qui ejusdem gymnasii rector fuerat, filia. Fide initiatus sum evangelica. Litterarum elementis imbutus sum in gymnasio Gottingensi et Clausthaliensi. Anno h. s. LXXV. maturitatis testimonium adeptus Tubingam me contuli ibique philologiae studiosus inscriptus Teuffelium, Rud. Rothium, Sigwartum, Schwabium, Herzogium audivi. Post duos autem annos Berolinum profectus scholas frequentavi Joh. Vahleni, A. Kirchhoffii, Huebneri, Muellenhoffii, Joh. Schmidtii. Seminarii regii philologici Berolinensis sodalis fui per bis sex menses. Examen pro facultate docendi peregi aestate anni h. s. LXXX. Jam inde a mense Octobri ejus anni usque ad hunc diem in gymnasio Gottingensi pueros doceo, a mense Aprili anni LXXXIV. magister ordinarius.

apud Ciceronem vi
005891048
085 196 145